

ETHIEK EN AI IN DE PRAKTIJK, SAMENWERKEN EN SAMEN LEREN

Platform Participative and Constructive Ethics (PACE)

NL AI Coalitie

INHOUDSOPGAVE

1.	PACE: platform NL AIC voor ethisch ontwerp	3
2.	Aanleiding en context	4
3.	Vier aandachtsgebieden	5
	Praktische wijsheid	
	Ethiek in organisaties/netwerken	
	Methodiekontwikkeling	
	(Inter)nationale omgeving	
4.	Hoe werkt het?	8
	Kennisdelen	
	Samenwerken	
	Oproep tot deelname	

1. PACE: PLATFORM NL AIC VOOR ETHISCH ONTWERP

In het platform *Participative And Constructive Ethics* (PACE) worden activiteiten samengebracht die betrekking hebben op de ethische aspecten van AI-toepassingen. Het gaat om het verbinden van kennis en praktijk en het ethisch (her)ontwerpen van AI en de toepassingsomgeving. Het platform is onderdeel van de Nederlandse AI Coalitie, Bouwsteen Mensgerichte AI en volgt de aanpak van een *learning community of practice*.

- **Learning:** het gaat om leren: met elkaar en van elkaar.
- **Community:** in de community/het platform vindt het praktijkleren plaats over de grenzen van verschillende vakgebieden, organisaties of projecten op basis van een gemeenschappelijke focus. Daar ligt ook de afbakening van de community in besloten.
- **Practice:** het gaat niet om het leren om het leren, maar om het leren voor en vanuit de praktijk. De community streeft naar impact en doet haar inspiratie op uit de praktijk.

De focus van het platform PACE ligt op:

- **AI en de (toepassings)omgeving.** Het platform richt zich op artificiële intelligentie (AI) en de omgeving waarin die technologie wordt toegepast.
- **Praktijkgericht:** in het platform staan concrete AI-toepassingen centraal. Het gaat niet zozeer om generieke ethische discussies over AI, maar om praktische toepassingen en handelingsopties.
- **Participatief:** mensgerichte ethiek betekent ook dat mensen, die betrokken zijn of geraakt worden door AI-toepassingen, een rol spelen bij de vorming en uitvoering van ethiek.
- **Constructieve ethiek:** de term constructief of ontwerpend geeft aan dat er verbeteringen worden nagestreefd. Constructieve ethiek richt zich niet zozeer op verhelderen of oordelen, maar op handelingsopties voor het ethischer vormgeven van AI en toepassing.

- **Nederlandse AI Coalitie:** PACE is onderdeel van de bouwsteen Mensgerichte AI. Dat betekent dat er actief samenwerking wordt gezocht met:

- **ELSA Labs:** vanuit de bouwsteen Mensgerichte AI van de Nederlandse AI Coalitie (NL AIC) is het concept ELSA Labs ontwikkeld. PACE betreft de verschillende ELSA Labs (in wording) voor de samenwerking op het gebied van ethiek.
- **Toepassingsgebieden:** de NL AIC kent dertien verschillende toepassingsgebieden, die zich in verschillende stadia van ontwikkeling en grootte bevinden. PACE is voor de toepassingsgebieden de plek voor samenwerking op het gebied van ethiek. Het heeft hierbij ook een zogenaamde loketfunctie.
- **AI-hubs:** de NL AIC werkt samen met zeven regionale AI-hubs. Daarvoor geldt hetzelfde als de toepassingsgebieden.
- **Mensgerichte AI:** de bouwsteen bevat naast de lijn ethiek nog twee lijnen: Legal/juridisch en Societal/maatschappelijke dialoog. Bij de lijn Juridisch is het platform LegaAir opgericht voor juridische vragen op het gebied van AI. Voor de maatschappelijke dialoog wordt een AI-Parade voorbereid waar in bibliotheken interactie met inwoners van Nederland plaatsvindt. Waar mogelijk, nuttig en nodig werkt PACE samen met deze lijnen.

- **(Inter)nationaal:** de NL AIC is een nationaal platform, dat zich richt op de ethische ontwikkeling van AI en technologie in Nederland. Er zal dus oog zijn voor nationale ontwikkelingen in politiek, bestuur en samenleving. Daarnaast is er aandacht voor internationale ontwikkelingen.
- **Gezamenlijkheid:** een community kan alleen maar een werkbare community zijn als partijen van elkaar willen leren, informatie willen delen en soms ook dingen willen doen die niet alleen de eigen organisatie versterken, maar juist ook de gemeenschappelijke belangen dienen.

2. AANLEIDING EN CONTEXT

De Nederlandse AI Coalitie is een publiek-privaat samenwerkingsverband waarbij overheid, bedrijfsleven, onderwijs- en onderzoeksinstituten en maatschappelijke organisaties zich inzetten om AI-ontwikkelingen in Nederland te versnellen en AI-initiatieven in Nederland met elkaar te verbinden. De coalitie is driedimensionaal georganiseerd: regionaal via de zeven AI-hubs, sectoraal via toepassingsgebieden en doorsnijdend via bouwstenen voor sectoroverstijgende uitdagingen.

Eén van de bouwstenen is Mensgerichte AI. In deze werkgroep is het concept van de ELSA Labs doorontwikkeld en passend gemaakt voor de NL AIC. Het is één van de instrumenten die vanuit het AiNed programma door het Nationaal Groeifonds is gehonoreerd en waarbij calls op dit onderwerp worden uitgezet in samenwerking met uitvoeringsorganisaties. ELSA staat voor *Ethical, Legal en Societal Aspects*. De letters E, L en S zijn, naast de ontwikkeling van de ELSA Labs, de drie focusgebieden binnen de bouwsteen Mensgerichte AI.

Eind 2020 is er vanuit de bouwsteen Mensgerichte AI een Manifest geschreven¹: *Mensgerichte AI, een oproep voor zinvolle en verantwoorde toepassingen*. Over ethiek staat daar de volgende passage die aan de basis stond van dit position paper.

'AI te vaak wordt ethiek geassocieerd met een soort externe beoordeling, zoals een medisch-ethische toetsingscommissie beoordeelt of een bepaald onderzoek wel of niet uitgevoerd mag worden. Maar de ethiek van Artificiële Intelligentie moet zich juist met de techniek verbinden. Het gaat erom het samenspel tussen AI, data, mens en samenleving op een goede manier te begeleiden, en in een participatief proces te zoeken naar zinvolle en verantwoorde toepassingen. Door te identificeren welke impact concrete AI-systemen en de onderliggende data kunnen hebben op mens en maatschappij, en de waarden die daarbij in het geding zijn een plek te geven in het ontwerp, de maatschappelijke inbedding en het gebruik van die systemen.

Op deze manier blijft het ontwikkelen van mensgerichte en maatschappelijk verantwoorde AI op basis van eerlijke data niet bij het formuleren van algemene principes, maar wordt ethiek concreet verbonden met de technologische praktijk: het leidt tot een ethiek 'van binnenuit' en niet alleen 'van buitenaf'. Bovendien krijgt ethiek hierdoor niet alleen een negatieve, maar ook een positieve rol: naast het formuleren van de grenzen van wat we niet willen, richt ze zich op het formuleren van de voorwaarden/handelingsopties om te bereiken wat we wel willen.'

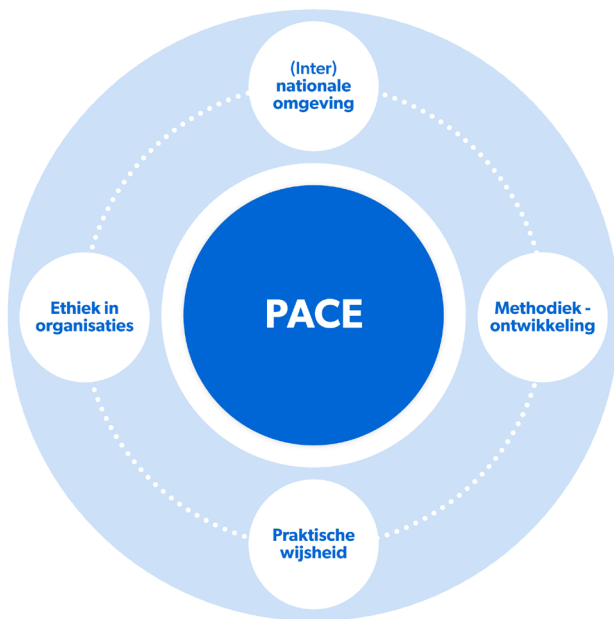
Dit position paper is een nadere invulling van gezamenlijke ethische activiteiten voor de NL AIC vanuit dit manifest en de bouwsteen Mensgerichte AI.

---

1. https://nlaic.com/wp-content/uploads/2020/11/Manifest-Mensgerichte-Artificiele-Intelligentie_November-2020.pdf

3. VIER AANDACHTSGEBIEDEN

De vier aandachtsgebieden van de aanpak via het platform PACE worden weergegeven in onderstaand plaatje en nader toegelicht in deze paragraaf.

PRAKTISCHE WIJSHEID

Het aandachtsgebied Praktische wijsheid staat niet voor niets onderaan, het draagt het platform PACE. De term praktische wijsheid is ontleend aan Aristoteles, die hem tegenover theoretische kennis zette. Waar theoretische kennis generiek geldig is, onafhankelijk van de omstandigheden, is bij praktische wijsheid juist relevant waar iets gebeurt, met wie, wanneer en is het wijsheid opgedaan en doorgegeven in de praktijk. Deze praktische wijsheid is per definitie moeilijker over te dragen. Uiteraard is er niets tegen theoretische kennis en bevruchten beide elkaar.

De ethische praktijkkennis komt in eerste instantie van de verschillende partijen rond een case of een onderwerp. Vanuit hun verschillende gezichtspunten hebben betrokkenen een goed beeld van de waarden die spelen rond een AI-toepassing én van de oplossingsrichtingen. Dat kan aangevuld worden met generiek geformuleerde waarden en suggesties van een expert. Ook belangrijk bij praktische wijsheid is de grotere

betrokkenheid die ontstaat als verschillende actoren in een open dialoog hun inbreng kunnen geven en een deel van hun suggesties werkelijkheid zien worden.

Vraag is natuurlijk: hoe leren we van de praktijk? Hoe komen we tot die praktische wijsheid? Het antwoord is door te doen, te delen en te leren.

- **DOEN:**

Ethiek moet je doen. Van elk AI-traject hoort ethiek op een vanzelfsprekende manier deel uit te maken, van de eerste ontwikkeling tot de brede ingebruikname. Steeds op basis van de juiste participatie (en daarmee medeneming van verschillende waarden) en gericht op ethische handelingsopties. Vanuit het platform PACE wordt waar mogelijk ethische actie rondom AI-toepassingen en ontwikkelingen gestimuleerd.

- **DELEN:**

De ervaringen met ethische actie moeten zo veel mogelijk en zo breed mogelijk met elkaar gedeeld worden, ook over sectoren en toepassingsgebieden heen.

- **LEREN:**

Deelnemers aan het platform PACE willen leren van de praktijk. Welke effecten en waarden spelen in welke omstandigheden? Welke handelingsopties komen naar voren en zijn die breder geldig? Kunnen ze worden doorontwikkeld en aangeboden? Wat zijn de proceseffecten van een ethische dialoog?

Dit leidt tot een constante uitwisseling van casuïstiek waarbij de nadruk ligt op de gekozen oplossingsrichting die is gekozen, en hoe dit heeft uitgepakt in de praktijk. Het gaat hierbij niet alleen om het uitwisselen van *best practices* die wél hebben gewerkt, maar ook om te leren van welke handelingen niet hebben gewerkt.

ETHIEK IN ORGANISATIES/NETWERKEN

Het is belangrijk dat organisaties en netwerken ethiek implementeren en borgen. Hoe integreer je ethiek in het innovatieproces, in bedrijfsprocessen en tussen netwerkpartners? Hoe organiseer je ethische actie, waar vallen de ethische beslissingen? Hoe communiceer je erover met de buitenwereld? Dit zijn belangrijke vragen voor alle organisaties die met AI bezig zijn. Voor een deel van de partijen vraagt dat nog om bewustwording. Ook dit wordt vanuit het platform ingevuld en gestimuleerd.

Waar veel ethiek in organisaties klassiek top-down wordt ingericht vanuit compliance, voldoen aan bedrijfswaarden en ethische kaders, gaan we voor het platform PACE uit van een participatieve en constructieve bottom-up ethiek. We stellen de vraag centraal hoe ethiek in organisaties en netwerken een plek krijgt. Een ethische commissie is dan bijvoorbeeld wellicht geen toetsingscommissie met experts, maar een commissie die ethiek binnen de organisatie organiseert, zorgt dat meerdere partijen vanzelfsprekend betrokken worden en hun ethische kracht in kunnen zetten met de focus op constructief-ethische handelingsopties. Een andere vraag binnen dit aandachtsgebied is hoe top-down en bottom-up ethiek naast elkaar kunnen bestaan, elkaar aanvullen of juist in de weg zitten.

METHODIEKONTWIKKELING

Voor de ethische begeleiding van AI en samenleving zijn methodes nodig. In dit aandachtsgebied worden die methodes (door)ontwikkeld. Zo ontstaat er ook een passende toolkit voor gebruik in de praktijk. Focus is daarbij belangrijk. Het platform wil geen verzamelplaats bieden van alle aanpakken die er zijn, maar zich juist beperken tot methodes die aansluiten bij het constructieve en participatieve perspectief. Deze focus op een beperkt aantal methodes geeft de mogelijkheid om ze serieus door te ontwikkelen.

De methodes die een plek krijgen binnen het platform moeten aan enkele eisen voldoen:

- De methode moet passen binnen het gedachtegoed van PACE.
- De methode moet zich voldoende bewezen hebben in de praktijk.
- Er moet de bereidheid zijn de uitkomsten van sessies te delen.
- De methode moet bruikbaar zijn voor en gewenst zijn door de verschillende toepassingsgebieden.

Er zijn verschillende vragen rond het gebruik van een methodiek die binnen dit aandachtsgebied behandeld zullen worden:

- Wanneer gebruik je welke methodiek? Dat kan afhangen van:
  - De fase in het innovatieproces.
  - Het domein waarin de AI functioneert.
  - De maturiteit van de omgeving waar de methodiek wordt ingezet.
  - Mogelijk specifieke problematiek rond de specifieke technologisch toepassing
- Hoe verhouden verschillende methodes zich tot elkaar? Hoe kunnen ze elkaar versterken?
- Hoe bouw je een aanpak uit tot een bredere, rijpere aanpak? Welke onderdelen missen?
- Wat hebben bepaalde deelnemersgroepen voor rol of invloed? Hoe is de quadrupel helix vertegenwoordigd, hoe de burgers?

(INTER)NATIONALE OMGEVING

Het platform PACE vormt een community met een eigen focus. Tegelijkertijd staat de werkgroep via het platform ook in contact met de omgeving. De relevante communicatieomgeving voor het platform bestaat onder andere uit:

- De Nederlandse AI Coalitie: toepassingsgebieden, ELSA Labs en werkgroep Mensgerichte AI.
- Nationale (beleids)ontwikkelingen op het gebied van AI: vanuit departementen, provincies, gemeenten, adviesorganen, toezichthouders.
- Europese (beleids)ontwikkelingen: vanuit zowel EU als relevante lidstaten.
- De bredere ethische community rond AI, technologie.

Binnen dit aandachtsgebied vindt zowel luisteren als zenden plaats via het platform:

- Goed luisteren betekent dat het platform zich verhoudt tot de ontwikkelingen die ze hoort. Wat betekent een ontwikkeling voor het platform PACE? Wordt er een reactie gegeven? Zoekt men vanuit PACE de verbinding? Kan het platform PACE van waarde zijn? De ambitie is in elk geval goed op de hoogte te zijn met de directe omgeving en daarvoor relevant te zijn.
- Nederland bevindt zich zowel academisch (techniek-filosofie, ethiek en technologie, participatieve beleidsvorming) als praktisch (ethiekontwikkeling binnen organisaties, cases) in de voorhoede van Europa. De constructieve en participatieve aanpak is relatief nieuw. Een aanpak waar deze tijd om vraagt: een constructieve dialoog, naast of in samenspel met de klassieke vormen van ethische kaders en regels. Naast een ethische bijdrage aan AI-toepassingen kan de aanpak vanuit het platform PACE, samen met de ELSA Labs, een interessant exportproduct zijn.

Uiteindelijk moet het luisteren en zenden uitmonden in samenwerking. Hoe kan er vanuit het platform actief worden bijgedragen aan beter nationaal en EU-beleid? Is er samenwerking met andere landen te organiseren op dit terrein, krijgen we benchmarks? Waar kunnen we via het platform van leren?

4. HOE WERKT HET?

Het platform PACE is midden 2021 van start gegaan, als opvolger van de werkgroep normatieve kaders vanuit de bouwsteen Mensgerichte AI, het manifest en de ontwikkelingen rond de ELSA Labs en de keuze voor de lijnen *Ethical, Legal en Societal*. Er is vrij vlot een stevige groep van deelnemers ontstaan vanuit bedrijfsleven, wetenschap, overheid en maatschappij. Dit position paper komt voort uit de dialoog die in deze groep plaatsvond. In de kern gaat het om twee dingen: kennisdelen en samenwerken.

KENNISDELEN

Elke zes weken is er een bijeenkomst van de deelnemers aan het platform PACE. Deelnemers delen waar ze mee bezig zijn en er is ruimte voor een 'special issue'. Er zijn onder andere presentaties vanuit verschillende ELSA Labs (in wording), over de ethische methodes De Ethische Data Assistent (DEDA) en Aanpak Begeleidingsethiek (ABE), over het toepassen van ethiek binnen een bank en binnen een grote ICT-partij, over een onderzoeksprogramma *responsive hybrid intelligence*. Ook komen ethische ontwikkelingen in binnen- en buitenland voorbij. Deze bijeenkomsten bevallen goed en blijven een belangrijk onderdeel van de werkwijze vanuit PACE.

Daarnaast delen mensen artikelen, congressen, cases, etc. Op de NL AIC website wordt deze informatie gedeeld en er wordt gewerkt aan gezamenlijke producten, die uiteraard ook zullen worden gedeeld.

SAMENWERKEN

Vanuit het platform zien we de vier aandachtgebieden als het speelveld, de verschillende richtingen waarin het platform zich wil ontwikkelen. Een kernteam houdt zicht op de vier gebieden. Vanuit het platform hebben we besloten geen werkgroepen rond de aandachtsgebieden te vormen, maar in te zetten op activiteiten en producten, we noemen ze productgroepen. Dat zijn teams die samenwerken om tot een bepaald product te komen dat nuttig is voor

PACE: praktijklessen, een wetenschappelijk artikel, een communicatietool, een betere methode. Meestal sterk in het verlengde van het werk dat mensen al doen. Deze kunnen zowel vanuit het platform ontstaan als vanuit een vraag via een toepassingsgebied of een ELSA Lab.

Op het moment van publicatie van dit position paper zijn er de volgende productgroepen in wording.

- Werkplaats ethische co-creatie AI.
- Teaching responsible AI.
- AI en Ethiek binnen organisatie.
- Maturity model ethische AI.
- Externe interactie.

Uiteraard zien we daar een doorgaande dynamiek, er zullen nieuwe productgroepen ontstaan en andere verdwijnen.

OPROEP TOT DEELNAME

We verwelkomen graag nieuwe deelnemers en staan open voor nieuwe kennis en invalshoeken. Bent u geïnteresseerd een bijeenkomst over participatieve en constructieve ethiek bij te wonen, heeft u suggesties of wilt u actief met ons samenwerken aan dit zeer relevante onderwerp? We nodigen u van harte uit contact op te nemen met Edwin Borst (secretaris) of met Daniël Tijink (voorzitter) via edwin.borst@nlaic.com of een bezoek te brengen aan de [website](#) van de Nederlandse AI Coalitie.

Redactie

Daniël Tijink

Edwin Borst

Contact

Email — communicatie@nlaic.com

Website — nlaic.com